

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 9 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2024:

‘Âmil Teorisinde Ma‘nevî ‘Âmile Yeni Bir Yaklaşım Denemesi

A New Approach to Ma‘nevî ‘Âmil in ‘Âmil Theory

Sahip AKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Asst. Prof., Bingöl University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric
Fakültesi, Temel İslami Bilimler Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.

s-saktas@hotmail.com Orcid: 0000-0001-5715-7832

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

09.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted

28.10.2024

Atıf/Cite: Aktaş, Sahip. “‘Âmil Teorisinde Ma‘nevî ‘Âmile Yeni Bir Yaklaşım Denemesi”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024), 372-386.
<https://doi.org/10.20486/imad.1513259>

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Arapların farklı milletlerle karşılaşması, beraberinde Arapça konuşanlar arasında dil hatalarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu olgu, Arap gramerini nesnel kaideler üzerinden tespit etme ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyacı gidermeye yönelik dilciler tarafından her biri müstakil bir ekole dönüşecek düzeyde gramer müktesebatı oluşturulmuştur. Dil ekolleri düzeyinde gramer kurallarının mantıksal bir zeminde izah etme gayreti, tarihsel süreçte Arap gramerine dair birtakım teoriler ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de ‘âmil teorisi’dir. Etkinliğini, ortaya çıktığı günden bugüne sürdüren bu teoriye zaman içerisinde birtakım eleştiriler getirilmiştir. Lafzî ve ma‘nevî ‘âmil olarak iki temel sac ayağı üzerinden kurgulanan bu teori, genel kabul görmüştür. Ancak özellikle ma‘nevî âmilin ne olduğu konusunda yapılan çalışmalar, farklı tercihleri ortaya çıkarmış ve buna dair bazı tartışmalara kapı aralamıştır. Bu çalışmada birtakım eleştirilere maruz kalan ‘âmil teorisi genel hatlarıyla inceleme konusu yapılacaktır. Ardından farklı tercihlere sahne olan ma‘nevî ‘âmil konusu ele alınıp işlenecektir. Teorinin daha fazla yoruma açık olarak değerlendirilen ma‘nevî ‘âmil kısmı için ilk halin merfû‘ olması şeklinde farklı bir yaklaşım sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belâgatı, ‘Âmil Teorisi, Lafzî ‘Âmil, Ma‘nevî, ‘Âmil, Merfû‘.

Abstract

When Arabs began to live with many people of different nationalities, linguistic errors began to spread among Arabic-speaking people. This phenomenon has led to the need to identify Arabic grammar based on objective principles. In order to meet this need, a grammatical acquis was developed by linguists, each of which would turn into an independent school. The effort to explain grammatical rules on a logical basis has revealed some theories about Arabic grammar in the historical process. One of these theories is the ‘âmil theory. This theory, which still maintains its strength from the day it emerged, has been criticized over time. Despite being generally accepted, this theory based on two pillars, namely the lafzî and the ma‘nawî ‘âmil, has revealed different preferences, especially about what the ma‘nawî ‘âmil, causing it to be up for debate. In this study, the ‘âmil theory, which has been subjected to some criticism, is examined in general terms. Then, the subject of ma‘nawî ‘âmil, which different scholars have different preferences, is discussed. A different approach will be presented for this part of the theory, which is considered open to further interpretation, by defining the initial state as 'merfû‘.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, ‘Âmil Theory, Lafzî ‘Âmil, Ma‘nawî, ‘Âmil, Merfû‘.

Giriş

Araplar selikayla terkibe giren kelimelerin sonuna i'râb vermekteydiler. Ancak İslamiyet'i kabul edip Arapçaya ilgi duyanlar için i'râb aşılması gereken en önemli engellerden biriydi. Bu amaçla oluşturulan ilk gramer kitapları, bu problemin aşılması için mevcut dil malzemesinden (sözlü/yazılı-şiir/Kur'ân gibi) çeşitli kuralları tespiti koyuldu. Tespit edilen kuralları anlaşılır kılma ve mantıksal bir zemine oturtma ihtiyacı, Araplar için o gün henüz aşına olunmayan birtakım teoriler ortaya çıkardı. Bunlardan biri de 'âmil teorisi idi. Bu teorinin mantık ilminden, özellikle kelimelerden etkilenerek oluşturulduğu veya esinlendiği düşünülmektedir.¹ Zira kelimelerin *ispat-ı vâcip* bağlamında kullandığı argümanlarından biri; "Her eser, bir müessire ihtiyaç duyar." ilkesidir. Dilliler, kelimelerin bu ilkesinden esinlenerek kelimelerin sonlarında meydana gelen değişim/eserler için bir tür müessir bulmaya koyuldular. Bu çabalar, neticede 'âmil teorisini ortaya çıkardı. Yalnız onların her i'râb hali için 'âmil tespit etme arayışına girmeleri, lafzî veya takdirî bir 'âmile rastlamadıkları durumlarda onları *ma'nevî 'âmil* olgusunu kabul etmek durumunda bıraktı. Bu yüzden onlar, muhtedâ veya haberin merfû' olması gibi durumları *ma'nevî 'âmil* olgusuna bağladılar.²

Bu açıklamalardan hareketle *ma'nevî 'âmil* olgusunun, ihdas edilen 'âmil teorisinin" kapsayıcılığını sağlama, i'râb hallerinin tümünü bir nedene bağlama veya özellikle Arap olmayanlar için dilin anlaşılmasını sağlama ihtiyacından ortaya çıktığı söylenebilir. Aslında olgunun iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi vakıa/realite boyutu, ikincisi vakıanın yorumlanması boyutudur. Başka bir ifadeyle kelimelerin sonunda yer alan i'râb halleri için vakıa boyutunu oluştururken; bu i'râb hallerini bir 'âmile bağlamak özellikle de *ma'nevî 'âmil* bağlamak vakıanın yorumlanması boyutunu teşkil etmektedir. Bu boyutlardan ilkinde dair dilliler arasında oluşan farklılıklar, toplanılan dil malzemesinin edinildiği kaynakların farklılığından veya kaynaklarda yer alan bilgi farklılıklarından ibaret kalmaktadır. Dil malzemesini teşkil eden Arap kabilelerine ait lehçe farklılıkları, burada belirleyici ana faktördür.³ Bu farklılıklar, vakıanın tespitinden ibaret olduğu için dil açısından bir yönüyle olmuş bitmiş ve artık statik bir yapı arz etmeye mahkûm olan boyuttur. Burada yapılacak incelemeler bir

¹ Muhammed 'Îd, *Usûlu'n-nahvî'l-'arabî fi nazari'n-nuhât ve re'yi İbn Madâ' ve dav'u 'ilmi'l-luğati'l-hadis* (Kâhire: 'Âlemu'l-Kutub, 1989), 204; 'Abdul'azîz 'Abduh Ebû 'Abdillâh, *el-Ma'nâ ve'l-i'râb 'inde nahviyyîn ve nazariyyetu'l-'âmil* (Trablus: el-Kitâb ve't-Tevzî' ve'l-'îlân ve'l-Metâbi', 1982), 708; İbrâhîm Mustafâ, *İhyâ'u'n-nahv* (Kâhire: Muessetu Hindâvî, 2012), 33-34.

² Benzer bir yorum için bk. Ebû İshak İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Mekâsîdu's-şâfiye fi şerhi'l-hulâsati'l-Kâfiye*, thk. 'Abdurrahmân b. Suleymân el-'Useymin (Mekke: Ma'hedu'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâ'u't-Turâsi'l-İslâmî, 2007), 1/613.

³ Muhammed et-Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv ve târihu eşheri'n-nuhât* (Mısır: Matba'atu Vâdi'l-Mulûk, 1948), 98-103, 106-113.

yönüyle veriyi tekrar etmekle sınırlı olacaktır. Dolayısıyla bu kısım, inceleme konusu yapılmayacaktır. İkinci boyutta oluşan farklılıklar ise vakıanın yorumlanmasını veya var olanı gerekçelendirmeyi içerdiği için çok yönlü ve sübjektif bir nitelik taşımaktadır. Konuya eğilen her dilci, bilgi ve vukufiyet derecesine göre neticelere ulaşmıştır. Genel olarak dile dair ortaya koydukları görüşleriyle iki ana dil ekolü ortaya çıkmıştır.⁴ Kendi içlerinde bazı farklılıklar taşımakla birlikte genel çerçevesi itibarıyla belirginleşen Basra ve Kûfe dil ekolleri bu konudaki açıklamalarda ana rol oynamışlardır. Her iki ekol i'râbta 'âmil faktörünü kabul etmekle birlikte özellikle ma'nevî 'âmillerin neler olduğu veya sayısı konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedir.⁵ Dolayısıyla bu kısım en çok inceleme yapılan ve sürekli farklı yaklaşımların ortaya konulmasına uygun dinamik bir yapı arz etmektedir.

'Âmil teorisine dair hem ülkemizde hem Arap dünyasında birçok çalışma yapılmıştır. Kadir Kınar'ın *Arap Gramerinde Âmil Teorisi*, Kadir Barlık'ın *Arap Gramerinde Amil Teorisi*, Şahin Şimşek'in, *Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçi Hareketleri ve Arapça Öğretime Etkileri*, Ali Bulut'un *İbn Madâ'nın Arap Dilindeki Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri* ve Yaşar Daşkiran'ın *Temâm Hassân'ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi* ülkemizde bu çerçevede tespit edilen çalışmalardır. Arap dünyasında ise başta İbn Madâ'nın *Kitâbu'r-red 'ala'n-nuhât* eseri olmak üzere İbrâhîm Mustafâ'nın *İhyâu'n-nahv*, İbrâhîm Enîs'in, *Min esrârî'l-luğa*, Temmâm Hassân'ın *el-Luğatu'l-'arabiyye ma'nâhâ ve mebnâhâ*, el-Ensârî'nin *Nazariyetu'l-'âmil fi nahvi'l-'arabî 'arden ve nakden*, Ebû 'Abdillâh Abdul'azîz 'Abduh'un *el-Ma'nâ ve'l-i'râb 'inde nahviyyîn ve nazariyyetu'l-'âmil*, el-Harbî'nin *el-'Âvâmilu'l-ma'neviyye fi'n-nahvi'l-'arabî* ve Mustafâ b. Hamza'nın *Nazariyyetu'l-'âmil fi'n-nahvi'l-'arabî* gibi birçok çalışma yapılmıştır. 'Amil teorisi bağlamında yapılmış çalışmaların tamamını inceleme konusunu yapmak hem amaç hem kapsam bakımından makalenin sınırlarını aşacaktır. Söz konusu çalışmaların genelde 'âmil teorisini özelden ma'nevî 'âmili el almış olmalarından elbette yapılmakta olan makale çalışmasıyla kesişen noktalara ve benzer içeriklere haizdir. Bununla birlikte söz konusu çalışmaların hiçbiri ma'nevî 'âmili farklı bir perspektifle yeniden yorumlamayı veya ona yeni bir alternatif geliştirmeyi hedeflememiştir.

Nitel modelli bu çalışmada doküman analizi tekniği kullanılarak i'râbın yorum boyutu olarak ifade edilen ma'nevî 'âmil inceleme konusu yapılacaktır. Ancak bu yapılmadan önce 'âmil olgusunun tanımı, ona dair oluşan yaklaşımlar ve çeşitleri ele alınacaktır.

⁴ Tantâvî, *Neş'etu'n-nahv*; Şevkî Dayf, *el-Medârisu'n-nahviyye* (Kahire: Daru'l-Me'ârif, t.y.)

⁵ Muhammed Bâtil el-Harbî, "el-'Âvâmilu'l-ma'neviyye fi'n-nahvi'l-'arabî", *Mecelletu Ummi'l-Kurâ* 10 (1415/1995), 70-111; Velîd 'Âtîf el-Ensârî, *Nazariyyetu'l-'âmil fi nahvi'l-'arabî 'arden ve nakden* (Irbid: Dâru'l-Kitâbi's-Sakâfi, 2014), 66-80.

1. 'Âmil (عامل)

عمل fiilinin ism-i fâ'il formu olan 'âmil/عامل kelimesi, bir kimsenin malına ve mülküne dair işleri üstlenen kimse anlamına gelmektedir. Kelime kök harfleri itibariyle meslek, eylem, iş, vali olarak atama, zihnini çalıştırma, bina yapma, ilgili olma, devam etme vs. anlamlarda kullanılmaktadır.⁶

Sözlük anlamlarına yer verilen "'âmil" kelimesi için Arap gramerinin bir terimi olarak birbirine benzer birçok tanım yapılmıştır. 'Âmil (العامل):

"ما أوجب كون آخر الكلمة على وجه مخصوص من الإعراب"

İ'râb bakımından kelimenin sonunun özel bir şekil üzere olmasını gerekli kılan şeydir.⁷

"ما يتقوّم به المعنى المتقضى"

Kendisiyle gerekli anlamın ortaya çıktığı şeye denir.⁸

"موجب لتعريف في الكلمة على طريق المعاقبة لاختلاف المعاني"

Farklı anlamlar için dönüşümlü olarak kelimeye değişimi gerekli kılan şeydir.⁹

Bu tanımlarda dikkat çeken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, anlamsal etki; diğeri şekilsel etkidir. Yani 'âmil, ma'mûlüne (kendisinde amel ettiği kelimeye) fâ'iliyyet, mef'ûliyyet, zarfiyyet gibi anlamsal nitelikler yüklemenin yanında onun fiziksel yapısında/sonunda birtakım değişikliklere neden olmaktadır. Burada unutulmaması gereken bir diğer husus da ma'mûlünde meydana gelen şekilsel değişiklik ile anlamsal değişiklik arasındaki bağın varlığıdır. Şöyle ki; *القرآن* 'âmilî, *القرآن* kelimesine mef'ûliyyet anlamını yükledikten sonra bu kelimeyi mansûb yapmıştır. Yani bu kelimeye yüklenen bu anlama bir gösterge olmak üzere nasb halininin i'râb işaretlerinden olan fethanın eklenmesine sebep olmuştur. Esasında bu örnekte olduğu gibi *القرآن* kelimesine mef'ûliyyet anlamını yükleyip bu anlama gösterge olmak üzere nasb alameti olan fethayı yükleyen mütekelimdir. Bu işlerin 'âmile verilmesi, *أُنبت الأرض نباتاً*

⁶ Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-Mısrî, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2008), "'aml", 4/685.

⁷ Ebu'l-Feth Nâsır b. 'Abdu's-Seyyid b. 'Alî el-Mutarrizî, *el-Misbâh fi 'ilmi'n-nahv*, thk. Yâsîn Mahmûd el-Hatîb (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1997), 54; Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007), 135.

⁸ İbnü'l-Hâcib Ebû 'Amr Cemâluddîn 'Osmân b. 'Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *el-Kâfiye* (Pakistân: Mektebetu'l-Büşrâ, 2011), 11.

⁹ Betûl Kâsım Nâsır, "el-Hudûd fi'n-nahv li-'Alî b. 'Îsâ er-Rummânî", *Mecelletu Mevrid* 23/1 (Nisan 1995), 38; Mustafâ b. Hamza, *Nazariyyetu'l-'âmil fi'n-nahvi'l-'Arabî* (Ürdün: Dâru'l-Kitâb es-Sekâfi, 2004), 98.

örneğinde bitkinin bitmesi (yerden çıkıp yeşermesi) eyleminin yere verilmesinde olduğu gibi mecâzîdir.¹⁰ Mütakellim bu eylemi gerçekleştirirken dilin vâzı'nının belirlediği belli anlamlar için belli i'râb hallerini kullanma sistemine riayet etmek zorundadır.¹¹ Başka bir ifadeyle mütakellim Arapçada cari olan mef'ûlü bihin i'râbının mansûb olması düzenine uymak zorundadır.

Bazı araştırmacılara göre İbn Hâcib'e (ö. 646/1249) ait son tanımında yer alan تَقْوَمُ به ifadesi, felsefe ve kelam disiplinlerinden ödünç alınmıştır. Zira felsefeciler ve kelimciler varlıkları, cevher ve arazdan ibaret görmektedirler. Cevher herhangi bir varlığa ait temel, sabit gerçek veya sıfat; araz ise o varlığa ait ve cevherle var olabilen veya ayakta durabilen (فائم به، تقوم به) diğer niteliklerdir. 'Âmil bu doğrultuda cevher; fâ'iliyet, mef'ûliyet gibi gerekli anlamlar (المعنى المقتضى) ise araz mesabesindedir. Yani 'âmil kavramı, mevcut kültürel ortamın parametreleriyle yeniden şekillenmiştir.¹²

2. 'Âmile Dair Yaklaşımlar

'Âmil teorisinin ortaya ilk çıkışından günümüze varıncaya kadar bu konu etrafında üç temel yaklaşım sergilenmiştir.

Bunlardan birincisi aynı zamanda egemen olan yaklaşım 'âmil teorisine karşı gösterilen müspet yaklaşımdır. Bu yaklaşıma sahip dilcilere (neredeyse dilcilerin tamamı) göre nahvî bir terkipte yer alan herhangi bir kelimedeki i'râb hali ister lafzî ister ma'nevî olsun bir 'âmil kaynaklı olarak meydana gelmiştir.¹³

İkinci yaklaşım, retçi ve inkârcı yaklaşımdır. Bu yaklaşımın klasik dönemdeki temsilciliğini İbn Madâ' (ö. 592/1196), modern dönemde de İbrâhîm Mustafâ (ö. 1962) ve İbrâhîm Enîs (ö. 1977) gibi dilbilimciler yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre 'âmil teorisi ilk dönem dilcileri tarafından uydurulmuş vakiada karşılığı olmayan bir varsayımdır.¹⁴ İbn Madâ', bağlı bulunduğu Zahiriye ekolünün mecazı reddeden tutumunun sonucu olarak kelimelerde meydana gelen etkinin mecazî olarak bir 'âmile bağlanamayacağını ifade etmektedir. Aynı şekilde kelimelerde meydana gelen etkiyi gerçek anlamda bir 'âmile

¹⁰ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, thk. eş-Şirbînî Şirîde (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007), 1/162; Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, thk. Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hıfzî (Medine: Câmî'atu'l-İslâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1993), 1/52.

¹¹ Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-Kâfiye*, 1/52.

¹² Mustafâ b. Hamza, *Nazariyyetu'l-'âmil fi'n-nahvi'l-'arabî*, 99-100.

¹³ Ebû Bişr Sîbeveyhi 'Amr b. 'Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1375/1955), 1/13; Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *el-'Avâmilu'l-mi'e* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2009), 39-40.

¹⁴ Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Madâ' el-Kurtubî, *Kitâbu'r-red 'ala'n-nuhât*, thk. Şevkî Dayf (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1948), 85; İbrâhîm Mustafâ, *İhyâu'n-nahv*, 35; İbrâhîm Enîs, *Min esrâri'l-luğa* (Kahire: Mektebetu'l-Encilo el-Misriyye, 1978), 198-275; Mehdî el-Mahzûmî, *Fi'n-nahvi'l-'arabî* (Beyrut: Dâru'l-Râidi'l-'Arabî, 1986), 15.

bağlanılmasını ise inanç açısından sorunlu görmektedir.¹⁵ Modern dönemdeki düşünürler ise ‘âmil olgusunun dilin öğretilmesi açısından problemlili ve zor olduğunu ileri sürerek reddetmektedirler.¹⁶

Üçüncü yaklaşım ise modern dönem dilcilerinden Temmâm Hassân’a (ö. 2011) aittir. O, ‘âmil teorisini tümünden reddetmemekle birlikte ‘âmil teorisini, geliştirdiği alternatif *karîneler teorisi*’nin bir parçası olarak görmektedir. Kelime ve kelamın anlam ve i’râbının belirlenmesinde 17 karine belirlemiştir.¹⁷

3. ‘Âmil Çeşitleri

Dilciler, ‘âmil varlığı üzerinde uzlaşma sağladıkları gibi ‘âmilin lafzî ve ma’nevî ‘âmil olmak üzere ikiye ayrıldığı konusunda da uzlaşma sağlamışlardır. İbn Cinnî (ö. 392/1002), dilcilerin ‘âmilleri lafzî ve ma’nevî diye ikiye ayırmalarını şu şekilde açıklamaktadır: Dilciler, kelimelerin sonundaki i’râbın, *ليت عمرًا قائمًا*, *ليت عمرًا قائمًا* örneklerinde olduğu gibi bazen ona eşlik eden bir lafzın sonucu olarak meydana geldiğini görmüşlerdir. Bazen de bu i’râbın, *يعود زيد إلى بيته*, *يعود زيد طالبًا* örneklerinde olduğu gibi ona eşlik eden herhangi bir lafız olmaksızın meydana geldiğini görmüşlerdir. Dolayısıyla ilk grupta meydana gelen ameli *ليت ب*, *ليت* gibi lafzî ‘âmillere; ikinci gruptakilerde meydana gelen ameli, *وقوعه*, *الابتداء*, *موقع الاسم* gibi ma’nevî ‘âmillere bağlamışlardır.¹⁸

3.1. Lafzî ‘Âmil

Lafzî ‘âmil, kalp ile bilinen, dil ile telaffuz edilen şeylerdir.¹⁹ Örneğin *سرت من البصرة* *سرت من البصرة* cümlesindeki *من* ve *إلى* kelimeleri kendilerinden sonraki kelimelerde amel eden lafzî ‘âmillerdendir. Dilcilere göre lafzî ‘âmilleri fiil, isim ve harf olmak üzere üç çeşitten oluşur. Kelimenin her üç çeşidini içeren lafzî ‘âmilleri, semâ’î ve kıyâsî şeklinde ikiye ayrılırlar.²⁰

3.1.1. Lafzî Semâ’î ‘Âmil

Araplardan işitme yoluyla öğrenilen ve başka şeylerin kendilerine kıyas edilemeyeceği lafzî ‘âmil türüne denir. Bu ‘âmilleri, Araplardan duyulanlarla sınırlı olup

¹⁵ İbn Madâ’, *Kitâbu’r-red ‘ala’n-nuhât*, 87-88.

¹⁶ Ali Bulut, “İbn Madâ’ın Arap Dilindeki ‘Âmil Nazariyesine Yönelik Eleştirileri”, *Nüşa Dergisi* 6/23 (Güz 2006), 61-70.

¹⁷ Temmâm Hassân, *el-Luğatu’l-‘arabiyye ma’nâhâ ve mebnâhâ* (b.y.: Dâru’s-Sekâfe, 1994), 190, 232-233; Yaşar Daşkiran, “Temmâm Hassân’ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/2 (Güz 2015), 149-163.

¹⁸ İbni Cinnî, *Hasâis*, 1/162.

¹⁹ Takıyyuddîn Mehmed b. Pîr Ali el-Birgivî, *İzhârü’l-esrâr fi’n-nahv* (Cidde: Dâru’l-Minhâc, 2009), 52; Sa’dullah es-Sağîr, *Şerhu’l-‘Avâmil el-Cürçânî* (Şurûhu’l-‘Avâmil içinde), thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2010), 395.

²⁰ Cürçânî, *el-‘Avâmilü’l-mi’e*, 39-40.

kendilerine kıyas yoluyla yeni ‘âmiller tespit edilemez. el-Cürcânî’ye (ö. 471/1078-79) göre üç gruptan oluşan doksan bir lafzî semâ’î ‘âmil bulunmaktadır. Harf-i cerler, İnne ve kardeşleri bunlardandır.²¹

3.1.2. Lafzî Kıyâsî ‘Âmil

Araplardan işitme yoluyla öğrenilen ve başka şeylerin kendilerine kıyas edilebildiği ‘âmil türüne lafzî kıyâsî ‘âmil denir. زييد غلام örneğinde muzâf, muzâfun ileyhi cer etmiştir. Araplardan duyulan bu gibi örneklerden hareketle; “Muzâf olan isim, muzâfun ileyh olan ismi cer eder.” şeklinde genel bir kural tespit edilmiştir. Dolayısıyla sema’a dayalı bilgiyle tespit edilen kural sonucu muzâf pozisyonunda bulunan başka isimlere, verilen örnekteki isme kıyas edilerek ‘âmil rolü verilmiştir. Yedi veya sekiz grup olarak tespit edilmişlerdir. Bunlar; mutlak fiil, ism-i fâ’il, ism-i mef’ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdîl (أفعل kalıbı), mastar, muzâf ve müphem isimdir.²²

3.2. Ma’nevî ‘Âmil

Sadece zihnî bir varlığa sahip ‘âmile ma’nevî ‘âmil denir.²³ Bu gruba giren ‘âmil sayısı nahivciler arasında değişkenlik arz etmektedir. Cürcânî, bu gruba dahil olan ‘âmil sayısını iki olarak belirlerken²⁴ kimisi de bunların sayısını yirmi üçe kadar çıkarmaktadır.²⁵ Kaynaklarda ma’nevî ‘âmil olarak yer verilen bu ‘âmillerin bir kısmına burada yer verip kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1. İbtidâ (الابتداء): Mubtedâ, haber ve muzâri fiilin ref’ nedeni ibtidâdır. Örneğin زييد cümlesinde mubtetâ görevini yüklenen زييد kelimesi ile haber görevini yüklenen أخوك kelimesinin merfû’ olmasının nedeni, bu öğelere doğrudan başlanmış olmasıdır.

2. İsnâd (الإسناد): Mubtedâ ve haberin ref’ olmaları, isnâd ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Örneğin زييد أخوك cümlesinde زييد ile أخوك kelimelerinin merfû’ olmalarının nedeni, aralarında kurulan özne-yüklem ilişkisidir.

3. el-Vukû’ mevki’e’l-ism (الوقوف موقع الاسم): Muzâri fiilin merfû’ olmasının nedenidir. Örneğin زييد يقوم cümlesindeki يقوم fiili, زييد قائم cümlesindeki قائم isminin yerine

²¹ Cürcânî, *el-Avâmilü’l-mi’e*, 40-63; Birgivî, *İzhâru’l-esrâr fi’n-nahv*, 53-68; Sa’dullah es-Sağîr, *Şerhu’l-‘Avâmil el-Cürcânî*, 396-397.

²² Cürcânî, *el-Avâmilü’l-mi’e*, 63; Birgivî, *İzhâru’l-esrâr fi’n-nahv*, 69-83; Sa’dullah es-Sağîr, *Şerhu’l-‘Avâmil el-Cürcânî*, 397; Mustafâ b. Hamza, *Nazarîyyetu’l-‘âmil fi’n-nahvi’l-‘arabî*, 171.

²³ Seyyid Şerîf, *et-Ta’rîfât*, 35; Birgivî, *İzhâru’l-esrâr fi’n-nahv*, 84; Sa’dullah es-Sağîr, *Şerhu’l-‘Avâmil el-Cürcânî*, 396.

²⁴ Cürcânî, *el-Avâmilü’l-mi’e*, 64.

²⁵ Harbî, *el-‘Avâmilü’l-ma’nevîyye fi’n-nahvi’l-‘arabî*, 70-71.

gelmiştir/onun yüklendiği görevi yüklenmiştir. *زيد قائم* cümlesindeki *قائم* kelimesinin merfû' oluşu, onun yerine gelen muzâri fiili de merfû' kılmıştır.

4. Fıkdânu'n-nâsib ve'l-câzim (فقدان الناصب والجازم): Muzâri fiilin ref' olmasına sebep olmaktadır. Muzâri fiil nasb edatları aldığı gibi cezm edatlarını da alırlar. Herhangi bir muzâri fiil nasb edatını alırsa mansûb, cezm edatını alırsa mezcûm olur. Her iki edat türünden birini almayan muzâri fiilse merfû' olur.

5. İhmâl (الإهمال): Muzâri fiil ve herhangi bir terkipte yer almayan sayıların ref' olmasının nedeni olan 'âmilsizliktir.

6. Ta'arrî/Tecerrüd (التعري أو التجرد): Lafzî 'âmillerden arındırılmış muzâri fiilin merfû' olmasının nedenidir. Örneğin *يذهب خالد* cümlesindeki muzâri fiilin merfû' olması, onun bütün lafzî 'âmillerden arındırılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

7. 'illetü'l-i'râb (علة الإعراب): Muzâri fiili mu'reb kılan gerekçe, aynı zamanda onu merfû' kılan 'âmildir. Dilciler, mâzi ve emir fiilin mebnî olduğunu; muzâri fiilin ise mu'reb olduğunu ifade etmektedirler. Mu'reb olmasına gerekçe olarak da hareke ve sükun bakımından isme benzemesine bağlamaktadırlar. Bu 'âmil ile de muzâri fiilin mu'reb olmasının gerekçesi ne ise merfû' olmasının gerekçesi de aynıdır şeklinde bir yaklaşıma sahiptirler.

8. el-Mudâra'a (المصارعة): Muzâri fiilin merfû' olmasına sebeptir. Muzâri fiilin merfû' olması, ism-i fail gibi hadese (eyleme) delalet etmesinden ve ibtida-ı lâminin kabul etmesinden ötürü oluşan benzerliktir.

9. İhdâsu'l-fi'l (إحداث الفعل): Fâ'ilin merfû' olması, eylemi gerçekleştirmesinden ötürüdür. Eylemi gerçekleştirmek, soyut bir durum olduğundan bu soyut durumun 'âmil oluşu da onu ma'nevî 'âmil kılmaktadır.

10. İzâfet (الإضافة): Muzâfun ileyh cer olmasına sebep olan, muzâf değil; izâfet ilişkisidir.

11. Tebe'iyye (التبعية): Sıfat, atıf, te'kîd vs.nin öncesine tabi olmaları, i'râblarını belirler.

12. Civâr (الجوار): Sıfat, te'kîd ve atfin (atf-ı nasak) cer hali, cevab-ı şartın cezm hali bu ilişkiden dolayıdır. Örneğin *هذا مجرّ ضبّ حرب* cümlesindeki *حرب* kelimesi, *مجّر* kelimesinin sıfatı olduğu halde onun irâbını değil; hemen yanındaki (civarındaki) muzâfun ileyh görevini olan *ضبّ* kelimesinin irâbını almıştır.

13. Hilâf/Sarf (الخلاف والصرف): Sebebiyet fâ'sından ve ma'iyyet vâ'vından sonra muzari fiilin nasb hali, zarf, müstesnâ, mef'ûlun bih ve mef'ûlun me'ah'ın nasb hali vs.

gibi durumlarda amel eder. Örneğin *زيدٌ أَمَامَكَ* cümlesindeki zarfi haber edenlere göre haberin mansûb olmasının nedeni, hilâf yani haberin mubtedâdan farklı oluşudur. Aynı şekilde *لَا تَأْكُلَنَّ السَّمَكَ وَتَشْرَبَنَّ اللَّبَنَ* cümlesindeki *تَشْرَبَنَّ* fiilinin mansûb olmasının sebebi, sözü söyleyenin kastı itibariyle ikinci fiilin birinci fiilden farklı oluşudur.

14. eş-Şibhu bi'l-mubtedâ (الشبه بالمبتدأ): Fâ'ilin merfû' olması, mubtedâ ile benzerliğinden ötürüdür. İsim cümlesinde özne görevini yüklenen mubtedâ olduğu gibi fiil cümlesinde özne görevini yüklenen öge fâ'ildir. Mubtedâ merfû' olduğu gibi söz konusu benzerlikten dolayı fâ'il de merfû' olmuştur.

15. eş-Şibhu bi'l-mef'ûl (الشبه بالمفعول): Mekan ve zaman zarflarının, müstesnâ ve münâdânın nasb nedeni mef'ûlun bihe benzerliktir.

16. İştigâlu'l-fi'l 'anh (اشتغال الفعل عنه): Örneğin *ضربت زيداً* örneğinde *ضربت* fiili, mef'ûlün bih olan 4 zamiriyle meşğul olduğu için *زَيْدٌ* kelimesi mansûb olmuştur.

17. el-Kasd (القصد): Münâdâdaki amelin gerekçesidir

18. Mef'ûliyet (المفعولية): Mef'ûlü nasb eden gerekçedir. Örneğin *كُتِبَ الْمُعَلِّمُ الْمِثَالُ* cümlesinde *الْمِثَالُ* kelimesinin mef'ûllük görevini yüklenmiş olması, onu mansûb kılmıştır.

19. Fâ'iliyyet (الفاعلية): Fâ'ilin merfû' olmasına nedendir. Örneğin *قَامَ زَيْدٌ* cümlesinde *زَيْدٌ* kelimesinin merfû' olmasının nedeni fâillik görevini yüklenmesinden kaynaklanmaktadır.²⁶

Yer verilen 'âmillerin tamamı dilciler arasında tartışma konusu yapılmıştır. Ma'mûlde meydana gelen i'râb hali bazen son ikisinde olduğu gibi fiil gibi bir lafzî 'âmile bağlanılırken bazen de muzâri fiilin ref' olmasında olduğu gibi teke indirgenebilecek benzer gerekçelere/'âmillere bağlanmıştır. İsmi zikredilen veya zikredilmeyen ma'nevî 'âmiller incelendiğinde çoğunluk olarak muzâri fiil etrafında odaklandıkları görülecektir. Aynı şekilde mef'ûl, münâda gibi cümle unsurlarında amelde bulunan ma'nevî 'âmillerden lafzî 'âmillere bağlanılanlar bir tarafa konulup geriye kalan 'âmiller, ma'mûlleri açısından incelendiğinde onların mubtedâ, haber ve muzâri fiilin ref' olma durumunu yorumlamaya yoğunlaştıkları görülecektir. Yani aslında ma'nevî 'âmil fikrinin

²⁶ Ebu'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed el-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*, thk. Cevdet Mebrûk Muhammed (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 2002), 40-42, 72, 437-439; Şâtîbî, *el-Mekâsîdu's-şâfiyye*, 1/ 613-615; Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nazâir fi'n-nahv*, thk. 'Abdu'l-'Âl Sâlim Mukerrem (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1985), 2/ 240-245; Harbî, *el-'Âvâmilu'l-ma'neviyye fi'n-nahvi'l-'arabî*, 70-114; Mustafâ b. Hamza, *Nazariyyetu'l-'âmil fi'n-nahvi'l-'arabî*, 171-186; el-Ensârî, *Nazariyyetu'l-'âmil fi'n-nahvi'l-'arabî*, 53.

çıkış kaynağının mubtedâ, haber ve müzâri fiilin 'âmilini bulma olduğu görülecektir. Ma'nevî 'âmile dair diğer tespit ve yorumlar ise mubtedâ, haber ve müzâri fiilin 'âmili ile ilgili yapılan değerlendirmelerin kabul görmesiyle geliştirilmiş alternatifler olduğu düşünülmektedir.

4. İlk Halin Merfû' Olması

Lafızlar ilk halleriyle merfû' mudur? Herhangi bir lafzî 'âmil almamış (mu'reb) bir kelime merfû' mudur? Bu sorulara verilecek cevapların müspet olması takdirinde Arap gramerinde ma'nevî 'âmil olarak yer edinen ve beraberinde birçok tartışmaya ve fikir ayrılığına yol açan problem çözülmüş olacaktır. Kelimenin sonundaki her durum için bir müessir arama, dilteler arasında genel olarak kabul gören 'âmil nazariyesini ortaya çıkarmıştı. Varlığı somut olarak tespit edilen harf-i cerler gibi lafzî 'âmiller, çoğunlukla kabul görmesine karşın varlığı somut olarak tespit edilemeyen ibtidâ', ismin yerine geçme gibi ma'nevî 'âmiller, gramerde en yoğunluklu tartışma alanını oluşturmuştur. Bazen de bu tartışmalı alan, İbn Madâ'da olduğu gibi 'âmil nazariyesini tümünden ret etme gerekçesine dönüşmüştür. Bu problemin en önemli sonuçlarından biri de Arap gramerinin öğretiminde görülmektedir. Zira gerek ma'nevî 'âmillerin üzerinde ittifak edilmemiş olması gerekse de reel varlığı olmayan argümanlar üzerinden dilin öğretilmeye kalkışılması bu dilin gramerini öğrenenler açısından bazen zihni karışıklığa yol açmaktadır.²⁷ Dolayısıyla hem dilin öğrenimini kolaylaştırmak hem de varsayım dayanan bir zeminde oluşan tartışmaları aza indirmek için Arap dilinin ma'nevî 'âmil olgusuna alternatif geliştirilmesi gerekmektedir. Arapçadaki mu'reb kelimelerin i'râbtaki ilk hallerinin merfû' olduğunun kabulü bu problemi çözmek için makul görünmektedir. Zira bu öneri herhangi bir lafzî 'âmilin etkisinde kalmamış mubtedâ, haber ve müzâri fiilde açıkça görüldüğü gibi vakıyyla da örtüşmektedir. Ayrıca bunların i'râb hallerinin ma'nevî bir 'âmilden kaynaklandığı, varsayımlardan ve mevcut dil malzemesine izah bağlamında makul açıklamalar getirmekten ibaret olduğundan bağlayıcılıkları yoktur.

Dil, yapı taşları olan kelimelerin belli kurallar çerçevesinde bir araya getirilmesinden oluşan cümlelerden meydana gelmektedir. Arapçada cümle, en yalın haliyle musnedun ileyh (özne) ve musnedden (yüklem) oluşmaktadır. İsim cümlesinde

²⁷ Çağdaş eğitim anlayışında eğitim-öğretim faaliyetleri, öğrenci merkezli olarak kurgulanması gerekmektedir. Öğretimin biçimini ve yöntemini öğrencinin gelişim özellikleri, olayları algılama biçimi, ilgi ve ihtiyaçları belirler. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik birtakım temel ilkeler belirlenmiştir. Yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta bunlardan birkaçıdır. Bk. Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (İstanbul: Nobel, 2017), 50-53. Arapçayı yeni öğrenen bir kimse için ma'nevî 'âmil olgusu bu açıdan ciddi problem teşkil etmektedir. Çünkü isim cümlesinin temel unsurlarını oluşturan mubtedâ ve haberin i'râb durumları merfû'luğu anlatılırken ma'nevî 'âmil ile ilişkilendirme durumu, zihnin melekesi somuttan soyuta geçişe alışmamış bireyler veya henüz o düzeyde olmayanlar için zihni kargaşaya yol açmaktadır.

bunlara karşılık olarak mubtedâ ve haber ifadeleri kullanılırken fiil cümlesinde bunlara karşılık olarak fâ'il ve fiil ifadeleri kullanılmaktadır. Bilindiği gibi isim cümlesini oluşturan her iki öge (mubtedâ, haber) i'râbta merfû' konumundadır.²⁸ Aynı şekilde fiil cümlesinin her iki ögesi (fiil, fâ'il) de i'râbta merfû' konumundadır.²⁹ Yani aslında dilin yalın halini oluşturan anlamlı en küçük birimlerinin i'râb halleri, ref'tir. Mubtered (ö. 286/900), fâ'ilin merfû' olmasını gerekçelendirirken onun fiil ile birlikte mubtedâ ve haber yerine geçtiğini; dolayısıyla i'râb bakımından mubtedâ ile haber nasıl merfû' ise fâ'il ile fiilin de merfû' olması gerektiğini belirtir.³⁰

Araplar, mücerred sayma sayılarını telaffuz ederlerken ... *واحد واثان وثلاثة* şeklinde merfû' olarak okudukları gibi³¹ dilin en yalın hali olan cümlelerin temel unsurlarını (musnedun ileyh, musned) merfû' olarak okumuşlardır. Onlar bu yalın hale bir ilavede bulduklarında (mef'ûl, zarf vs.) veya bu yalın halde değişiklik meydana getirdiklerinde (İnne ve benzerleri, Kâne ve benzerlerini vs. eklediklerinde) diğer i'râb hallerinden birini, lafzî 'âmiline göre kullanmışlardır. Daha öncede değinildiği gibi gerçek 'âmil mütekellimdir. 'Âmillere, 'âmil rolü verilmesi ise mecâzîdir. Dolayısıyla gerçek 'âmil olan mütekellim ya da daha doğru bir ifadeyle dilin sahibi olan Araplar, i'râbta yalın durumlar için ilk hal olarak ref' halini tercih etmişlerdir. Daha sonrasında ifadeler komplike hale geldikçe diğer i'râb hallerini tercih etmişlerdir. Dilin bütünlüğü içerisinde diğer i'râb halleri olarak ifade edilen bu durumlara dayanaklık teşkil edecek somut etkenler göz önünde bulundurulmuştur. Bu tutum da lafzî 'âmil olgusunu ortaya çıkarmıştır. Yani Arap gramerindeki lafzî 'âmil olgusu, vakıanın tespitinden ibaret iken ma'nevî 'âmil dilin temel yapısını oluşturan cümlelerin yalın halinin veya tabi halinin genellemeci mantıkla yeniden yorumlanmasından ibaret olmaktadır. Aslında dilcilerin ibtidâ, ihmâl, fıkdanu'n-nâsib ve'l-câzim gibi ma'nevî 'âmil olarak zikrettikleri terimler, bir yönüyle herhangi bir lafzî 'âmilin bulunmadığı durumu, yani lafzî 'âmilin bulunmadığı i'râbtaki ilk hali karşılamaktadır. Dolayısıyla burada çözüm olarak sunulan öneri, onların ma'nevî 'âmil üzerinden değerlendirdikleri hususları, herhangi bir 'âmile bağlamaksızın dilin yapı taşı olan kelimelerde ve bunlardan teşekkül eden cümlelerin en yalın hali olan müsnedun ileyh ve müsned düzleminde cari olan ilk halin merfû' sayılması varsayımından ibarettir.

²⁸ Hasan Zâzâ, *el-Lisân ve'l-insân el-medhal ilâ ma'rifeti'l-luğa* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1990), 107-108.

²⁹ Burada fiilden kasıt muzâri fiildir. Gerçi isim cümlesinin herhangi bir ögesinin yerine geçen mebnî olan bir kelimeye mahalli i'râb verilir mahallen merfû' kabul edildiği gibi mâzi ve muzâri fiillerin de aynı işlemlere tabi tutulmasında bir engel bulunmamaktadır.

³⁰ Ebu'l- 'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Mubered el-Ezdî, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdu'l-Hâlık 'Useyme (Kahire: Metâbi'u'l-Ehrâm et-Ticâriyye, 1994), 1/146.

³¹ Ebu'l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, thk. 'Abdu'l-'Âl Sâlim Mekrem (Beyrut: Muessetu'r-Risâle, 1992), 2/274.

Sözün burasında şu soru akla gelebilmektedir: “Neden ilk hal/yalın hal, merfû‘ olarak kabul edilsin?” Bu soru yukarda değinilen hususlar (yalın sayıların merfû‘ okunması, cümlenin umde olarak kabul edilen öğelerin merfû‘ okunması) çerçevesinde cevaplandırılabilir. Ayrıca bilindiği gibi dilciler, merfû‘luğu umde olarak ve dammeyi en güçlü hareke olarak kabul ederler. Bu yüzden merfû‘luğu ve onun asli alameti olan dammeyi, temel öğelerin özellikle failliğin göstergesi olarak değerlendirmişlerdir.³² Dolayısıyla kelime veya cümle düzeyindeki yalın halin merfû‘ olması tabii bir durumdur.

Sonuç

Araplar, dillerini herhangi bir kural veya kaideyi öğrenmeye ihtiyaç duymaksızın selikalarıyla konuşmuşlardır. İslamiyet’le birlikte Arapların gerek hakimiyet alanlarının genişlemesi gerek birçok kültür ve milletle iç içe yaşamak durumunda kalmaları onların bu doğal selikalarında bozulmalar meydana getirmiştir. Hem Araplarda hem de bu yeni dinin diğer milletlerinden olan mühtedilerinde lahn olarak ifade edilen dil kusurları görülmeye başlanmıştır. Bu realitenin doğal bir sonucu olarak dil çalışmaları giderek artan bir yoğunlaşma ve genişlemeyle ortaya çıkmaya başlamıştır.

Dil alanında yapılan çok yönlü çalışmaların en önemli sonuçlarından biri, Arap dilinin gramerinin temelini oluşturan ‘âmil teorisinin keşfedilmesidir. Dilciler arasında genel kabul gören bu teori, nahiv kitaplarının sistematığının belirleyicisi ve temel unsuru olma hüviyetini kazanmıştır. Dilciler, Arap kelimelerindeki her i’râb hali için bir ‘âmil belirlemeye çalışmışlardır. Kelimelerde meydana gelen i’râb haline, herhangi bir lafzî ‘âmil bulamadıkları durumlarda, ma’nevî ‘âmil olgusuna başvurmuşlardır. Bu varsayım beraberinde gramer kitaplarını dolduran birçok tartışmaya kapı aralamıştır. Soyut bir zeminde şekillenen bu olgu aynı zamanda dili öğrenenler açısından bir parça anlaşılma yoluna açmıştır. Genelde merfû‘luk üzerine şekillenen bu duruma, Arap kelamının tabii halinin/ilk halinin merfû‘ olduğu varsayımıyla alternatif geliştirilmesinin yararlı olacağını düşünmekteyiz. Bu amaçla kaleme alınan bu çalışmada öncelikle ma’nevî ‘âmil olgusunun bir varsayım olduğu iddiası işlenmiştir. Ardından dil öğretiminin kolaylaştıracağı düşüncesiyle ma’nevî ‘âmil olgusuna alternatif olarak Arap kelamının ilk halinin merfû‘ olduğu varsayımında bulunulmuştur. Bu varsayımı teyit etmek üzere birtakım referanslara yer verilmiştir. Sonuç olarak alan uzmanlarının görüş ve önerilerine sunulan bu varsayımın tartışılmaya açılmasının dil öğretimine ve alan literatürüne katkı sunacağı umulmaktadır.

³² Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, I, 51; Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*, 1/64.

Kaynakça

- Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed. *el-'Avâmilü'l-mi'e*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Daşkiran, Yaşar. "Temâm Hassân'ın Dil Anlayışı: Karineler Teorisi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/2 (Güz 2015), 149-164. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001438
- Dayf, Şevkî. *el-Medârisu'n-nahviyye*. Kahire: Daru'l-Me'ârif, t.y.
- Enbârî, Ebu'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed. *el-İnsâf fi mesâilil-hilâf beyne'l-basriyyîn ve'l-kûfiyyîn*. thk. Cevdet Mebrûk Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2002.
- Enîs, İbrâhîm. *Min esrârî'l-luğa*. Kahire: Mektebetü'l-Encilo el-Mısriyye, 1978.
- Ensârî, Velîd 'Âtîf. *Nazariyetü'l-âmil fi nahvi'l-'arabî 'arden ve nakden*. Irbid: Dâru'l-Kitâbi's-Sakâfî, 2014.
- Ebü 'Abdillâh, Abdul'azîz 'Abduh. *el-Ma'nâ ve'l-i'râb 'inde nahviyyîn ve nazariyyetu'l-âmil*. Trablus: el-Kitâb ve't-Tevzî' ve'l-İlân ve'l-Metâbi', 1982.
- Esterâbâdî, Radî. *Şerhu'l-Kâfiye*. thk. Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hifzî. Medine: Câmî'atu'l-İslâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1993.
- Harbî, Muhammed Bâtil. "el-'Âvâmilü'l-ma'neviyye fi'n-nahvi'l-'arabî". *Mecelletu Ummi'l-Kurâ* 10 (1415/1995), 69-133.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *el-Hasâis*. thk. eş-Şirbînî Şirîde. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû 'Amr Cemâlüddîn 'Osmân b. 'Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Kâfiye*. Pakistân: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011.
- İbn Hamza, Mustafâ. *Nazariyyetu'l-âmil fi'n-nahvi'l-'arabî*. Ürdün: Dâru'l-Kitâb es-Sekâfî, 2004.
- İbn Madâ' el-Kurtubî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *Kitâbu'r-red 'ala'n-nuhât*. thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1948.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim el-Mısırî. *Lisânu'l-'arab*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2008.
- 'İd, Muhammed. *Usûlu'n-nahvi'l-'arabî fi nazari'n-nuhât ve re'yi İbn Madâ' ve dav'u 'ilmi'l-luğati'l-hadîs*. Kâhire: 'Âlemu'l-Kutub, 1989.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İstanbul: Nobel, 2017.
- Mahzûmî, Mehdî. *Fi'n-nahvi'l-'arabî*. Beyrut: Dâru'l-Râidi'l-'Arabî, 1986.
- Muberrred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdu'l-Hâlık 'Useyme. Kahire: Metâbi'u'l-Ehrâm et-Ticâriyye, 1994.
- Mustafâ, İbrâhîm. *İhyâu'n-nahv*. Kâhire: Muessetu Hindâvî, 2012.
- Mutarriżî, Ebu'l-Feth Nâsır b. 'Abdu's-Seyyid b. 'Alî. *el-Misbâh fi 'ilmi'n-nahv*. thk. Yâsîn Mahmûd el-Hatîb. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1997.

- Nâsır, Betûl Kâsım. “el-Hudûd fi’n-nahv li-‘Alî b. ‘Îsâ er-Rummânî”, *Mecelletu Mevrid* 23/1 (Nisan 1995), 32-46.
- Sağîr, Sa’dullah. *Şerhu’l- ‘Avâmil el-Cürcânî (Şurûhu’l- ‘Avâmil içinde)*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2010.
- Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Ebu’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî. *et-Ta’rîfât*. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2007.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kâhire: Mektebetu’l-Hancî, 1375/1955.
- Suyûtî, Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed. *Hem’u’l-hevâmi’ fi şerhi Cem’i’l-cevâmi’*. thk. ‘Abdu’l-‘Âl Sâlim Mekrem. Beyrut: Muessetu’r-Risâle, 1992.
- Suyûtî, Ebu’l-Fadl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Muhammed. *el-Eşbâh ve’n-nazâir fi’n-nahv*. thk. ‘Abdu’l-‘Âl Sâlim Mekrem. Beyrut: Muessetu’r-Risâle, 1985.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Mekâsıdu’ş-şâfiye fi şerhi’l-hulâsati’l-Kâfiye*. thk. ‘Abdurrahmân b. Suleymân el-‘Useymîn. Mekke: Ma’hedu’l-Buhûsi’l-‘İlmiyye ve İhyâ’u’t-Turâsi’l-İslâmî, 2007.
- Tantâvî, Muhammed. *Neş’etu’n-nahv ve târihu eşheri’n-nuhât*. Mısır: Matba’atu Vâdi’l-Mulûk, 1948.
- Temmâm Hassân. *el-Luğatu’l- ‘arabiyye ma’nâhâ ve mebnâhâ*. b.y.: Dâru’s-sekâfe, 1994.
- Zâzâ, Hasan. *el-Lisân ve’l-insân el-medhal ilâ ma’rifeti’l-luğa*. Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1990.